

ÖLÜM

EDİTÖR
PATRICK DUPOUEY

ÇEVİREN
ADNAN AKAN

PATRICK DUPOUEY

Patrick Dupouey École normale supérieure'de felsefe doçentidir ve Pireneler Milli Parkı bilim konseyinin üyesidir. Başlıca eserleri: *Épistémologie de la biologie: La connaissance du vivant* (2005), *Choisir le juste mot: Travailler le vocabulaire de la culture générale* (2006), *Pourquoi grimper sur les montagnes* (2012), *La Croyance: Comment Savoir Ce Qu'il Fut Croire?* (2021), *La Nature* (2023).

ADNAN AKAN

İskenderun Doğumlu (1985) İlköğretimi İskenderun'da orta ve lise öğretimini Midyat'ta tamamladı. İstanbul Üniversitesi Felsefe bölümünde lisans ve yüksek lisans eğitimini tamamladı. Belçika Hükümeti burslusu olarak L'Université de Liège'de Fransızca dil eğitimi stajına katıldı (2018). Hâlen Kocaeli Üniversitesi Felsefe bölümünde doktora çalışmasına devam etmekte ve araştırma görevlisi olarak çalışmaktadır.

Başlıca eserleri: Alfred Schütz, *Fenomenoloji ve Toplumsal İlişkiler* (2018, Seyda Kesikoğlu ile), Henri Bergson, *Plotinos* (2020), Rousseau, *Dağdan Yazılmış Mektuplar* (2020), Henri Bergson, *Antik Yunan Felsefesi* (2021), Marie-Frédérique Pellegrin, *Tanrı* (2022).

İÇİNDEKİLER

13 | Giriş

BİRİNCİ BÖLÜM ÖLÜM, YAŞAMIN ÖDEDİĞİ BEDEL?

- 47 | 1. SADE
ÖLÜM? DOĞANIN GEREKSİNİMİ OLARAK MADDENİN BİR
DEĞİŞİMİ
- 53 | 2. MÉNURET DE CHAMBAUD
“ÖLÜME ÇARE BULABİLİRİZ”
- 62 | 3. KLARSFELD VE REVAH
ÖLÜM BİYOLOJİK AÇIDAN GEREKLİ MİDİR?
- 71 | 4. AMEISEN
“YAŞAYANLARIN HEYKELİ”
- 75 | 5. FREUD
EROS VE THANATOS
- 80 | 6. EPIKTETOS
“BAŞAKLAR NEDEN YETİŞİR? BİÇİLMEK İÇİN DEĞİL Mİ?”

İKİNCİ BÖLÜM ÖLÜMLÜLÜK DURUMU

- 85 | 7. BOSSUET
“NE OLDUĞUNUZU ÖĞRENMENİZ İÇİN SİZİ ÖLÜME DAVET
EDİYORUM”
- 90 | 8. PASCAL
ÖLÜMÜN HUZURUNDA İNSAN

- 97 | 9. EPİKÜROS
“ÖLÜM BİZİM İÇİN BİR HİÇTİR”
- 102 | 10. LUCRETİUS
“ÖLÜMSÜZ OLAN ÖLÜM”
- 108 | 11. BAYLE
“EPİKÜROS’UN VE LUCRETİUS’UN ARGÜMANI İYİ
KURULMAMIŞTI”
- 112 | 12. FEUERBACH
ÖLÜM YAŞAMI SINIRLANDIRMAZ
- 118 | 13. MONTAIGNE
“YAŞAMI ÖLÜM KAYGISIYLA BULANDIRIYORUZ”
- 125 | 14. NIETZSCHE
ÖLÜ BİR DÜNYA
- 129 | 15. SARTRE
“ÖYLE YA DA BÖYLE HEP ÖLÜRÜZ”

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM SON AN

- 135 | 16. LA FONTAINE
“BİR ANDA ÖLMEK ADİL MİDİR?”
- 140 | 17. LA ROCHEFOUCAULD
“ÖLÜMÜ KÜÇÜMSEMENİN YANLIŞLIĞI”
- 145 | 18. ROUSSEAU
JULIE’NİN ÖLÜMÜ
- 152 | 19. JANKÉLÉVITCH
KÜÇÜK ÖLÜMLER VE BÜYÜK ÖLÜM

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM ÖLÜMSÜZLÜK, SONSUZLUK

- 157 | 20. PLATON
“FELSEFE YAPANLAR DOĞRUDAN DOĞRUYA ÖLMEME
HAZIRLANIRLAR”
- 163 | 21. AZİZ AUGUSTİNUS
İKİ ÖLÜM
- 169 | 22. KANT
“SAF PRATİK AKLIN BİR KOYUTU OLARAK RUHUN
ÖLÜMSÜZLÜĞÜ”

- 175 | 23. HUGO
“TÜM BU CENNETLER SAÇMALIKTAN BAŞKA BİR ŞEY DEĞİL”
- 182 | 24. BERGSON
RUHUN HAYATTA KALMASI: BİLİMSEL OLARAK KABUL
EDİLEBİLİR BİR HİPOTEZ
- 187 | 25. COHEN
ÖTEDE? “YÜRÜMÜYORUM”
- 191 | 26. SCHOPENHAUER
“GERÇEK VARLIĞIMIZ ÖLÜMÜN ULAŞAMAYACAĞI BİR
YERDEDİR”
- 197 | 27. SPİNOZA
“BİZ EZELİ VE EBEDİ OLDUĞUMUZU HİSSEDERİZ VE
DENEYİMLERİZ”

BEŞİNCİ BÖLÜM YAŞAYANLAR VE ÖLÜLER

- 202 | 28. LANDSBERG
KOMŞUNUN ÖLÜMÜ
- 206 | 29. ALAIN
“ÖLÜLER HÜKMEDER YAŞAYANLARA”
- 211 | 30. SARTRE
“ÖLMÜŞ OLMAK, YAŞAYANLARA YEM OLMAKTIR”
- 219 | 31. JANKÉLÉVITCH
YAŞAMIŞ OLMAKLIK
- 225 | 32. LEVI-STRAUSS
“VAR OLMAKLA OLMAMAK ARASINDA SEÇİMDE BULUNMAK
İNSANIN ELİNDE DEĞİLDİR”
- 229 | SÖZLÜKÇE
- 253 | KAYNAKÇA
- 260 | DİZİN

GİRİŞ

Ölmek istemeyen bir insanın doğru bir biçimde yaşamasını sağlamak her zaman güç olacaktır.

–Tocqueville

Yaşam ne kadar güzel olursa, onu kaybetmekten o kadar az korkarız.

–Alain, *Les Aventures du cœur*¹

Arthur Schopenhauer ölümü “felsefenin gerçek ilham perisi ve esenleyici gücü” olarak görür. Ona göre, “ölüm olmaksızın felsefi bir etkinlikte bulunabilmemiz olası bile değildir.” Ölümsüzlüğe kavuşmuş olsaydık felsefenin nasıl bir şey olacağını bilemezdik ama kendimize ölümlülerin felsefe gibi bir etkinlikten ne beklediklerini sorabilirdik.

Schopenhauer için yanıt açıktır: Ölümlüler felsefeden neredeyse dinlerden bekledikleriyle aynı şeyi, yani teselli ve avuntuyu beklerler. Felsefeyi kaygıyı tedavi edici bir etkinlik olarak pratik ediyoruz. Gelgelelim Schopenhauer metafizik sistemlerin eşit derecede etkili olmadıklarını da ekler. Doğru düşüncesi bunu, yalnızca “zayıf ve asılsız fikirler” sunan ve bunların anlamsızlığını fark edenleri çaresizlik içinde bırakan Avrupa felsefelerinden ve dinlerinden daha iyi başarır. Sonraki nesiller onu haklı çıkarmış gibi görünüyor. Avrupa bazı yanlış anlamalar olmasına karşın “Doğru maneviyatlarına” kendini kaptırır. Kaç Batılı Budizmin reenkarnasyonlarında hayatta kalmaya ilişkin geleneksel inancın yerini alacak bir şey görür? Reenkarnasyon döngüsünün (*samsâra*) Budiste bir umut ya

¹ Alain: Asıl adı Emile-Auguste Chartier olan Fransız felsefeci, deneme yazarı ve eğitimci. 15. yüzyıl dönemi şairlerinden ve politik yazarlarından Alain Chartier’e olan hayranlığından dolayı Alain adını kullanmıştır. Genellikle çeşitli konular üzerine kaleme aldığı *propos*larıyla (denemeler) tanınır. (Çev.)

da teselli nedeni sunması şöyle dursun, tam tersine kendisini kurtarmaya çalıştığı bir lanet olduğu düşünüldüğünde bunun münhasır bir yanlış anlama olduğu görülecektir.

Yönümüzü ister Doğu'ya ister Batı'ya çevirelim, istediğimiz şey teselli bulmaktır. Yok oluşumuzun kaçınılmaz olduğu fikri pek de iç açıcı değildir ve insan yaşamın nankör olduğunu bilse bile var oluştan kolay kolay vazgeçemez. İnsan her şeyden önce bir hayvandır, tüm diğer canlılar gibi yaşama tutunma eğilimine sahip bir canlıdır. Stoacılar, doğa tarafından düzenlenen bu temel dürtüye *horme* [ilk güdü, ilk dürtü] adını verirler (bkz. Diogenes Laertius, 7, 85-86). *Kılavuz Kitap [Manuel]* adlı eserinde Epiktetos bu ilkeyi şu şekilde açıklar: “Tüm canlı varlıklar doğası gereği zararlı görünen şeylerden ve nedenlerinden kaçınmaya ve uzaklaşmaya, kendisi yararlı olan şeyleri ve nedenleri elde etmeye çalışmaya ve beğenmeye yönelir.” Bu nedenledir ki “kendini sevme ilk ilkedir” (Cicero, *De Finibus*, III, V, 16). Fakat Epikürosçuların iddia ettiği gibi haz arayışı, daha temel bir eğilimin yalnızca ikincil tezahürüdür. Spinoza bunu “Hiç kimse, insanın diğer bireyler gibi kendi varlığını korumaya çalıştığını inkâr edemez.” (*Politik İnceleme*, I, 5). sözleriyle yeniden dile getirecektir. Peki ya Ölüm? Açıkçası ondan kaçış yok. Ionesco'nun kralına bakın.

Dayanılmaz olanla karşı karşıya kaldığımızda iki çıkış yolu vardır. Birincisi, kendimizi ölüm dediğimiz şeyin aslında ölüm olmadığına ve büyük geçiş anının ötesinde bir şeyin bizi beklediğine; belki de gerçek yaşama erişmek için gerçek yaşamın olmadığı bu dünyevi varoluşta ölmemiz gerektiğine kendimizi ikna etmekten ibaret olan, dinlerin felsefeden çok daha önce geçtiği yoldur. İkincisi insanın aksilikler karşısında yakınmadan ondan en iyi şekilde yararlanmaya çalışmasını ve ölümle sonuçlanacak olan yazgımızda gerçekte hiçbir kötülüğün olmadığını ve belki de bizi sonsuz bir varoluşun cefalarından kurtardığı için doğaya şükretmemiz gerektiğini anlamayı gerektirir. Rousseau “eğer ölümsüz olsaydık son derece sefil varlıklar olurduk” diye düşünür ve şöyle sorar:

“Eğer bize dünyada ölümsüzlük teklif edilseydi bu kederli armağanı kim kabul etmek isterdi?” Fakat kısa bir notla “burada tüm insanlardan değil, düşünen insanlardan bahsettiğini” aceleyle ekler (*Émile*, II).

Ölümün bizi felsefeye itmesinin tek yolu yatıştırma arayışı değildir. Ölüm hakkındaki tüm düşünme faaliyeti varlığımızın olumsuzluğu üzerine bir tefekküre yol açar. Varlığımın sona ereceğini düşünmek, her zaman var olmadığım, belki de hiç var olmamış olabileceğim gerçeği üzerine düşündürmektir. (Çok da bir şey değiliz, değil mi . . . !) Bu tefekkür de bizi dünyanın kendisinin olumsuzluğu fikrine ve eğer Heidegger’e kulak verecek olursak tüm bir metafiziğin “temel sorusuna” götürür: Neden hiçbir şey yokken bir şey var? “Ölüm,” der Vladimir Jankélévitch, “metafizikçi olmayanlar için metafiziğin yerini alır” (*La Mort*, s. 455). Fakat ölmüşler felsefe yapmadığından ölüm bu pedagojik işlevi ancak mesafesini koruduğunda yerine getirebilir. Görünür, ama uzaktan. Kimi kişisel deneyimler buna olanak sağlar: Yasın yanı sıra hastalık ve kazalar da ölümün az ya da çok belirgin bir habercisidir. Bu nedenle Cioran, hastalıklara “felsefi bir misyon” yükler: “metafizik anlamdan yoksun” sıradan insana, kaçınılmaz bir ufuk ve daimî bir tehdit olarak ölüm yaşamı sürekli kuşatmasaydı hiçbir anlamı olmayacak olan varoluşunun tam farkındalığını yeniden kazandırma misyonu. İnsanın yüzeysel dengesi sarsılmaya başladığında ve naif kendiliğindenlik yerini derin bir ıstıraba bıraktığında”, o zaman tüm varoluşun özü ortaya çıkar: “uzun süreli kıvranış ve ölüme giden yol (Cioran, “*Sur la mort*”, *Sur les chimes du désespoir* [*Umutsuzluğun Doruklarında*]). Ölüm yaklaştığında, felsefe sınıfının dik kafalı ve dikkati dağılmışlarına ikinci bir şans verilir!

Bununla birlikte ölüm hakkında düşünmenin, üzerine konuşmanın veya yazmanın filozof olmak için yeterli olacağı saçmalığından vazgeçelim. Ya da yalnızca derin olmanın. Valéry bu konuda bizi uyarır: “En ciddi olduğu söylenen konu sadece en “yüzeysel” gelişmelere olanak tanır. Örneğin ölüm

ancak aldatıcı bir biçimde düşünülebilir ya da yansıtılabilir” (*Autres Rhumbs*, 1934). Ölüm kesinlikle ciddiye alınması gereken bir meseledir. Ciddilik, tanımını ölümle olan belirli bir ilişkide bile bulabilir: Yaşam söz konusu olduğunda ciddi olmak zorunda hissetmez miyiz? Ölümün karşısında eğlenmekten her zaman çekiniriz. Bilhassa kendisine ölümü konu edinmiş “kara mizah” diye bir şeyin olması da bunu doğrulamaktan başka bir şey yapmaz: Ortada kaçınılması gereken bir şey var. Fakat ölüm ciddi bir mesele olsa bile, hiçbir konu ya da tema kendi başına felsefi bir konu değildir, yani onu ele alan düşünceye felsefi bir saygınlık kazandırmaz. Derinliğe gelince, belki de hiçbir şey buna ölümden daha az sahip değildir. Hafiflik varlığın mı yoksa hiçliğin mi tarafında daha dayanılmazdır? Ölüm hakkında felsefe yaptığını iddia eden herkesin yüzleşmesi gereken ünlü Spinozacı cümlenin manası budur: “Özgür insan en az ölüm üzerine düşünür ve bilgelik ölüm üzerine değil, yaşam üzerine bir tefekkürdür” (*Etika [Éthique]*, IV, 67). Bu ne anlama gelmektedir? Spinoza’nın bunu yazabilmesi için ölüm üzerine tefekkürde bulunmuş olması gerekir. Kendisi bir filozof ve *Etika* da bir felsefe kitabı için bir model değil midir?

Ölüm felsefi bir mesele midir?

Spinoza burada bilgeliğe âşık olan ve ona ulaşmak isteyen filozoftan bahsediyor olsaydı çelişki açık olurdu. Fakat o, bilgeliğe sahip olan bilge kimseden söz etmektedir. Spinoza’nın bu kısa önermede söylemek istediği şey, ölüm düşüncesinin, özgür olduğu müddetçe, yani kendisinin tüm var olma kudretini ifade edebilen herhangi bir insanda barınamayacağıdır. Ölüm hakkında derin düşüncelere dalmaktan kaçınmak için bilge kimsenin çaba göstermesine gerek yoktur. Onun rahatlığının, Montaigne’in sözünü ettiği (*Denemeler [Essais]*, I, 20) ve Pascal’ın eleştirdiği “ilksel bir umursamazlıkla” ilgisi

yoktur, çünkü eğlencenin beyhudeliği içinde kendisini kaybetmeye ihtiyacı yoktur. Dinginliği de hayali bir öte dünya inancına dayanmaz. Basitçe, başka nesnelere onun dikkatini harekete geçirir ve bunlar onun fiziksel ve ruhsal faaliyetlerini tüketmek yerine besledikleri için daha iyidirler. Bilge kimse doğal ihtiyaçlarını ölçülü bir şekilde karşılar, kendini gerçekleştirmesine katkıda bulunacak fiziksel ve ruhsal faaliyetler geliştirir, diğer insanlarla mümkün olduğunda dostça ilişkiler kurar, bu artık mümkün olmadığında ise onlardan uzak durur; şehrin daha iyi hâle gelmesi için çalışır. Kısacası, oldukça basit bir şekilde yaşantısını sürdürür: “Bizim için mutlak olarak erdeme göre hareket etmek, aklın yönetimi altında hareket etmekten, yaşamaktan, varlığını korumaktan (üçü de aynı anlamı ihtiva eder) başka bir şey değildir ve bu da kişinin kendisi için gerçekten yararlı olanı aramasına dayanmaktadır (*Etika*, IV, 24).”

İdeal olan budur. Felsefe ideal olana taşıyabilir. Fakat cehaletimiz ve tutkularımız bizi ondan uzak tutmaktadır. Ölüm korkusu –Epikuros’a göre– bunların en dehşetli olanlarından biridir. Dahası; sondan duyulan endişe tutkularına tabi olan tüm bir varoluşun arka plandaki gürültüsü gibidir. Kendimizi yazgısı tükenmek olan sahte iyilere bağlarız, arzudan arzuya koşarız, yeni hazlar umut ederiz ve artık arzulamamak ve zevk almamaktan daha kötü bir şey tasavvur edemeyiz. Yaşantımızı daima uzatmalar içinde sürdürürüz. Hiçlik korkusu hem bizim hem de başkalarının tutkularının bedelidir ve tüm varoluşa ebedi bir ölüm tehdidi getirir. Hobbes modern siyaset felsefesinin temelini bu gerçekliğe dayandıracaktır.

Öyleyse ölüm, en azından şimdilik felsefe açısından meşru bir konudur. *Etika* bu konuda okuruna ne anlatır? Ölüm bir olumsuzlamadır, varoluşun bir kusurudur yani *gerçek* bir şey değildir. Kuşkusuz, günü geldiğinde öleceğimiz bir gerçektir. Bu olay, varoluşları sürdürmek için gerekli olan genel koşullar artık yerine getirilmediğinde tüm sonlu şeylerin başına geldiği gibi vuku bulacaktır. Ölüm hakkında Spinoza’nın

bakışından daha az trajik bir şey yoktur: Bir şeyin ortadan kalması/yok oluşu doğası bakımından asla hiçbir şey ifade etmez; bu katiyen tahripkâr bir sürecin vuku bulması ya da içsel bir parçalanmanın düzelmesi değildir. “Hiçbir şey” der Spinoza, “yok olabilmesi için gerekli olan şeyi kendi içinde içermez” (III, 6, Kanıtlama). Bu yıkım şeye her zaman dışarıdan gelir. Güncel biyolojik bilgilerimizle yapacağımız dikkatli bir okuma bunu doğrulayacaktır. Kendi olumsuzlamalarını içlerinde taşımamaya mahkûm edilmiş canlı varlıkların üzerinde genetik bir kaderciliğin –bilimsel olarak kötü kurulmuş bir diyalektiğin kalıntısı– ağır bastığı pek sıklıkla tekrar edilir. Bu büyük ihtimalle yanlıştır.² İntihar bu fikri içermez, çünkü Spinoza kendini öldüren bir kimsenin dahi “doğasına aykırı olan dışsal nedenlerin” kurbanı olduğunu söyler (IV, 18, Not). Onu terk eden yaşama arzusu değildir, bu arzunun tatmin edilmesini engelleyen dünyadır. Hayal kırıklığına uğramış, terkedilmiş bir sevgili, haklarının sonuna varmış işsiz bir kimse, –16 Ocak 1969’da Sovyet tanklarının önünde kendini yakan Praglı felsefe öğrencisi Jan Palach gibi– mücadele edilmesi imkânsız bir rakip karşısındaki militan, tüm bunlar hayatta kalmaktan daha iyisini talep edemezlerdi. İçlerindeki sevme ve sevilme, onurlu ve özgür bir şekilde yaşama arzusu sönmüş olsaydı ölümü düşünmezlerdi. “Tüm insanlar mutlu olmayı isterler” der Pascal “gidip kendini asanlar dahi” (Pascal, *Düşünceler* [*Pensées*], Br. 425).³ Öyleyse söz konusu olan herhangi bir “ölüm dürtüsü” değil fakat yaşamaya dair ölümcül bir yetersizliktir. Dolayısıyla ölümün ikide bir akla gelmesi –yaşayanların bu beklenen intiharı– özsel doğamızın canlılığını değil mevcut zayıflığımızı işaret eder. Yaşam tarzını –ölçülü bir biçimde yemek ve içmek, fiziksel bir etkinlik icra etmek– kalp krizi ya da kanser takıntısının belirlediği

² Krş. metin no. 3.

³ Buradaki “Br.” ibaresi, Pascal’ın *Düşünceler* adlı eserinin Léon Brunschvicg tarafından hazırlanan şu edisyonunda kullandığı numaralandırma sistemine atıfta bulunmaktadır: *Pensées de Blaise Pascal* (Hachette, 1904). (Yay. Haz.)

BİRİNCİ BÖLÜM ÖLÜM, YAŞAMIN ÖDEDİĞİ BEDEL?

I SADE

ÖLÜM? DOĞANIN GEREKSİNİMİ OLARAK MADDENİN BİR DEĞİŞİMİ

Sade, ölümün doğal zorunluluğundan yola çıkarak ahla-
ski açıdan cinayetin meşru olduğu sonucunu çıkarır. Bu provokasyon karşılıksız değildir ve çağın bağlamı içerisinde yorumlanmalıdır. Sade'ın gücü ve özgünlüğü 18. yüzyılın en büyük düşüncesini, yani doğa düşüncesini olduğu gibi kabul etmesinde yatar. Sade ateist olmamasına karşın Tanrı'nın değerlerin zeminini oluşturduğu ve davranışları dikte ettiği iddialarını reddeden bir çağın insanıdır. Aydınlanma, değerlerin yüce normu ve nihai temeli olarak Tanrı'nın yerine Doğa'yı koymuştur. Fakat ilkesel olarak doğayı takip etmek gerektiği varsayılırsa Sade, –sözcüğü sözcüğüne ele alırsa– bu buyruğun tekil sonuçlar doğurabileceğini gösterir. Sade Epikürosçu şu fikri yeniden ele alır: Ölüm hiçbir şeydir. Ölüm doğa yasalarının bir araya getirdiklerini parçalayarak dokunduğunu yok etmez, yeniden düzenler. Ölümün tüm gerçekliği büyük bütünün ebedi sürekliliğine karışır. Hareketsiz şeylerle canlı varlıklar “köpükten”, Nietzsche'nin “bir güç olarak kayıtsızlık” tanımını vereceği bir doğanın “kör yasalarının sonucundan” başka bir şey değildir (*İyinin ve Kötünün Ötesinde*, §9). Ölümünden bu şekilde konuşabilmek

için Schopenhauer'ı beklememiz gerekecektir. Fakat doğa kayıtsızsa bizim yanlışımız tam da farklılıkları ortaya koymak, yaratmayı yok etmeye, korumayı saldırganlığa tercih etmektir ve de bütünüyle uzlaşmaya dayalı olduğu hâlde doğal olduğunu tasavvur ettiğimiz bir normdan sapanları cezalandırmaktır.

Yararlı bir provokasyon. Sade ne yaşamın ne de ölümün evrende hareket eden gerçek ilkeler ve güçler olarak var olduklarını telkin eder. Yalnızca bozulma ya da çürüme olan ölüm, herhangi bir gerçekliğe sahip olmadan salt mecazi biçimde var olur. Bununla beraber dirimselcilik de elenir: “Yaşam ilkesi, elementlerin birleşiminin eşsiz sonucu kendi başına mevcut değildir.”

Sade bizi aynı zamanda, doğanın bütünlüğünün, temel dengelerinin insanın yıkıcı eylemleriyle tehlikeye gireceği şeklindeki yanlış “ekolojik” naiflikten de kurtarır. Doğa ve yaşam başka şeylere de maruz kalmıştır! Dinozorların yok olduğu Kretase dönemindeki büyük yok oluşa neden olmuş olan asteroidinin dünyaya çarpması, muhtemelen dünyanın tüm nükleer cephaneliğinin gücünden binlerce kat daha büyük bir enerji açığa çıkarmıştır. Dahası, canlı türlerin yaklaşık %95'ini ortadan kaldırmış büyük Permiyen (225 milyon yıl önce) kitlesel yok oluşuyla kıyaslandığında bu felaket yalnızca önemsiz bir vakadır. Dünya bundan sağ salim kurtuldu ve hatta yaşam her seferinde kendini toparlamak ve yeni bir şey yaratmak için bir fırsat buldu. Evrimin ilginç fakat marjinal bir yan etkisi olan insanın yok oluşu bile ne doğayı ne de yaşamı –iyi ya da kötü– etkileyecektir. Sade'in ölümü ele alma tarzının Bossuet ile olan benzerliğine dikkat çekmek ilginç olacaktır:¹ Doğa “bize ödünç verdiği bu küçük maddeyi uzun süre bırakamayacağını anlamamızı sağlar . . . başka biçimler için ona ihtiyacı olacaktır ve onu başka işler için tekrar isteyecektir.”

¹ Krş. metin no. 7.

Bununla birlikte cinayetin gerekçelendirilmesi bir safсатаya dayanmaktadır. “Öyleyse insanın doğayla ilişkileri ya da doğanın insanla ilişkisi geçersizdir” der Sade, “doğa insanı hiçbir yasayla zincirleyemez.” Öyle olsun. Ne var ki, kendimizle çelişkiye düşmeden, az önce “hükümsüz ve geçersiz” ilan ettiğimiz bu aynı ilişkiyi, “toplumu teşvik etmek ya da yıkımı cezalandırmak için yaptığımız tüm yasalar, zorunlu olarak kendi yasalarıyla [doğanın yasalarıyla] çelişir” diyerek yeniden kuramayız. Aynı anda hem doğayı insan eylemlerinin değerlendirilmesinde meşru bir örnek olmaktan çıkarıp hem de bu insan eylemlerinden bazılarını, toplumsal normları tesis edenleri mahkûm etmek için kullanamayız, sonra da onları bu normlar adına yargılayamaz ve mahkûm edemeyiz. Hapishane ve giyotin, suçlular ve suç işleyenler tarafından kullanılan silahlardan daha az doğal değildir. Uygarlık ve kültür parçası oldukları doğaya karşı duramazlar. Mantığa aykırı olan durum işte burada karşımıza çıkar: İnsanın kimi eylemlerini doğal düzenin içinde dahil ederek aklarken diğerlerini de hepsinin onun bir parçası olduklarını beyan ettikten sonra doğadan dışlayarak mahkûm ederiz. Sade’in dilinde “doğa” sözcüğünden başka bir şey yoktur, fakat onu her zaman farklı anlamlarda kullanır ve her zaman işine gelen “doğa” tanımını seçer. Bunu açıkça ifade etmemesine karşın Sade bu noktada Spinoza’ya yakındır: İnsan krallık içindeki bir krallık değildir. “İyi ve kötü tamamen görelî bir anlam taşır.” (*Aklın Islahı Üzerine Bir İnceleme*, §5). Ne var ki ahlaki değerlendirmelerin yalnızca görelî olması, hiçbir anlam taşımadıkları anlamına gelmez. Spinoza açısından iyi ve kötü mutlak olmasa da gerçekten de vardır. Her şey iyilik söz konusu olduğunda olduğu kadar kötülük söz konusu olduğunda da katı bir gereklilik uyarınca doğanın evrensel yasalarını takip eder. Fakat ben doğaya dışarıdan bakan bir konumda değilim; ben de onun bir parçasıyım ve doğada varlığımı, sağlığımı, gelişimimi, mutluluğumu destekleyen şeylerle bunlara engel olan başka şeylere denk gelirim. Birincilere “iyi” ikincilere ise “kötü”

derim. Beni rahatsız eden şey doğayı rahatsız etmez ama beni eder. Onun kötü olduğunu söylemem için bu kafidir. İnsanın faaliyetinin –endüstri ya da avcılık gibi– olduğu hâliyle doğaya zarar veremeyeceği doğru olsa da söz konusu faaliyet yine de insana layık bir yaşamın koşullarını tehlikeye atabilir. İnsanın doğaya ölümün tohumlarını atmaktan kaçınması, doğanın değil, insanın iyiliği içindir.

JULIETTE: ERDEMSİZLİĞE ÖVGÜ²

“Tüm varlıklardaki yaşam ilkesi ölüm ilkesinden başka bir şey değildir; her ikisini de aynı anda içimizde barındırır ve besleriz. *Ölüm* dediğimiz o esnada her şey dağılır gibi görünür; maddenin artık hareketli görünmeyen bu parçası arasında yer alan aşırı farklılıktan dolayı böyle olduğuna inanırız; fakat bu ölüm yalnızca imgeseldir, salt mecazi olarak var olup herhangi bir gerçekliğe sahip değildir. Kendisine hareket veren maddenin öteki parçasından yoksun olan madde bundan dolayı yok olmaz; yalnızca biçimini değiştirir, bozulur ve işte muhafaza ettiği hareketin bir kanıtı budur; toprağa özsuğu sağlar, onu verimleştirir ve kendi aleminin yanı sıra diğer alemlerin de yenilenmesine de hizmet eder. Son olarak, edindiğimiz bu ilk yaşam ile ölüm dediğimiz bu ikinci yaşam arasında temel bir fark yoktur. Çünkü birincisi, kadının rahminde kendini düzenleyen maddenin oluşumuyla, ikincisi ise aynı şekilde, dünyanın bağırsaklarında kendini yenileyen ve yeniden düzenleyen maddenin oluşumuyla gerçekleşir. Böylece, bu cansız madde yeni rahminde bir kez daha onsuz görünürdeki eylemsizlikleri içinde kalacak uhrevi parçacıkların tohumu haline gelir. Ve işte bu üç alemin yasalarının tüm bilimi budur. . . .

² Donatien Alphonse François, marquis de Sade, *Juliette ou les prospérités du vice*, Bibliothèque de la Pléiade, Gallimard, 1995, 2. cilt, 1995, s. 874-877.